

- Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul, 1700-1800*, California: University of California Press, 2010, 287 s.

Değerlendiren: M. Hamza Alkan*

18. yüzyılda dünyada ve Osmanlı'da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin en açık şekilde görüldüğü yerlerden biri de İstanbul'dur. Fariba Zarinebaf, "*Crime and punishment in Istanbul, 1700-1800*" isimli çalışmasında 18. yüzyıl İstanbul'undaki suç ve cezaları kitabına konu edinirken, Osmanlı'daki sosyo-ekonomik yapıdan, uzun süren savaşlardan, yoksulluktan, şiddetten, kurumsal dönüşümlerden ve çok boyutlu yargı ve denetleme sisteminden bahsetmektedir. Kitabın temel iddiası, dönem İstanbul'unun işlenen suçlar ve cezaları bakımından Londra ve Paris gibi Avrupa'nın başlıca büyük şehirlerinden pek de farklı olmadığıdır. Kitap, dokuz bölümü kapsayan üç ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda siyasi ve sosyal yapı hakkında genel bir çerçeve çizilirken, Lale Devri (1703-1730) üzerinde önemle durulmaktadır. Bu vurgu, yazarın Avrupa ile Osmanlı'nın kültürel anlamda ilk yaklaşmasının bu döneme rastladığı kabulüne dayanmaktadır. Ayrıca, yazar, bu dönemde kırsaldan gelen göçlerin, şehrin toplumsal dinamiklerini değiştirerek suçların çeşitlenmesine de neden olduğunu iddia etmektedir. Sonraki iki kısımda ise suçların çeşitleri ve devletin bu konudaki tutumu ele alınmaktadır.

Kitapta İstanbul'un tasvirine genişçe yer verilmektedir. İnsanların yaşam biçimleri ile suça olan eğilimler arasında bir bağ olduğu düşünülmektedir. 18. yüzyılda İstanbul dört kazadan oluşmaktaydı. Eyüp, dindar Müslümanların ikamet ettikleri yer olarak anılmaktadır. Üsküdar da çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu, mezarlıklar ve külliyelerle süslenmiş bir semttir. Sur içi azınlıkları barındırması, Bâb-ı Âli'ye ev sahipliği yapması ve işlek ticaret ağı ile ön plana çıkmaktadır. Galata ise ekseriyetle kapitülasyonlar sonucu ticaret için gelmiş Avrupalıların ve yerli gayrimüslimlerin oturduğu ve suçların en yaygın olarak görüldüğü yerdir. Bu sebeple yazar diğer kazalardan ziyade Galata'ya odaklanmaktadır. Zira Osmanlı asayişini sağlamak adına en çok asker ve memuru bu bölgede görevlendirmiştir. Örneğin, Galata baş kadısının sultanla dolaysız görüşebilmesi diğer kazaların kadılarının elinde bulunmayan bir ayrıcalıktır. Söz konusu dönem İstanbul'unda kadıları meşgul eden suçlar arasında hırsızlık, fuhuş, şiddet ve cinayet göze çarpanlardır.

Hırsızlık kuşkusuz en yaygın görülen suçtur. Zarinebaf, 1719-1721 yılları arasındaki suçların yüzde 35'ini hırsızlığın oluşturduğunu dile getirmektedir. Kitapta kamu mallarını çalma, silahlı soygun, örgütlü hırsızlık, kalpazanlık ve lonca kurallarının ihlali başlıkları altında incelenen bu hırsızlık suçlarına verilen cezalar da Osmanlı hukuk sisteminin doğasını anlamak bakımından ilginç ipuçları vermektedir. Örneğin, lonca kuralla-

* Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Öğrencisi

rının ihlaline örnek olan, normal şartlarda 110 dirhemlik (374 gr.) ekmeğin daha hafif yapılması suçunun cezası loncadan atılma ve halk arasında teşhir edilmektir. Burada suçun tekrarını önlemeye yönelik bir sosyal yaptırım fikri öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, Osmanlı'da ceza öncelikle mağduriyetin giderilmesi amacını taşımaktaydı. Bu bakımdan hırsızlık suçuna verilen temel ceza çalınan nesneyi tazmin etmektir. Birkaç ay süre ile kürek çekme ve mükerrer suçlular için kırbaç cezaları da tatbik edilebiliyordu. Sanıldığına aksine, sağ elin kesilmesi Osmanlı'da yaygın olan bir ceza türü değildir. Kitapta verilen bilgiye göre, 1757'den 1776'ya kadarki on dokuz yıllık süreçte sadece iki kişi el kesme cezası almıştır. Öte yandan, hakları ve sorumlulukları farklı olan şahıslar, farklı yaptırımlara tabi olmuştur. Örneğin, gayrimüslim bir hırsızın Müslüman bir hırsıza kıyasla para cezasının yarısını ödüyor olması ilginç uygulamalardan biridir. Dikkate değer bir diğer örnekse, yeniçerilerin ve diğer devlet adamlarının hırsızlık suçundan aldıkları cezaların normal bir vatandaştan çok daha ağır olmasıdır. Cezalar zaman içerisinde de bir değişime uğramıştır. Hırsızlığa verilen cezaların süreç içindeki değişimine bakan yazar, 16. yüzyılda para cezasının daha yaygın biçimde uygulandığını; ancak 18. yüzyılda kürek cezasının onun yerini almış olduğu sonucuna varmaktadır. Bu bilgiden birçok çıkarım yapmak mümkünse de temel olarak bu bilgi Osmanlı'nın denizde çalışacak insan gücü ihtiyacını göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı'da, Galata çevresinde fuhşa ve kimi kirli ticarete göz yumulduğu söylenmektedir. Zira gayrimüslimler yaşantı ve yargı bakımından bir nevi özerktiler. Diğer taraftan, Müslümanların kirli ticarete ya da fuhşa bulaşması, yasal anlamda kabul edilemezdi. Hele gayrimüslim bir erkek ile Müslüman bir kadının ilişkisi, ağır bir cezayı hak ediyordu. Aslında Hristiyan ve Yahudilerin zinaya bakış açıları Müslümanlarınkinden pek de farklı değildi. Zina, onlar için de yargılanma gerektiren bir suçtu. Dolayısıyla, bazı durumlarda kendi özerk mahkemelerinde çözüm yolu bulmakta zorlanmışlardır. Bu gibi durumlarda gayrimüslimler çözüm arayışıyla İslam mahkemesine başvurmuşlardır. Her ne kadar devlet farklı milletlere farklı uygulamalarda bulunmuşsa da fuhşun herhangi bir din ya da millet mensuplarına hasredilmesi doğru değildir. Fuhşu meslek edinenler, çoğunlukla çeşitli arka plana sahip; göçmenler, dullar, evsizler ve hareme dâhil olma şansı bulamamış köle kadınlardan oluşuyordu. Devletin bu duruma kayıtsız olmadığı; ancak bu durumu kontrol etmekte zayıf kaldığı söylenebilir. 1725 yılında uygulamaya koyulan kılık-kıyafet yönetmeliği, ahlaki bozulmalara karşı çözüm arayışının bir vechesi olarak görülebilir. Zina cezasının sistemli bir şekilde uygulanması da devletin konuyla ilgili ciddiyetini ortaya koymaktadır. Zina denilince ilk akla gelen recm cezasıdır. Oysa recm cezası Osmanlı'da örneğine pek rastlanan bir uygulama değildir. Bu, zina iddiasının kesin bir biçimde ispatlanmasının zor olmasından kaynaklanmaktadır. İspat için gereken dört şahit şartına devlet hassasiyet göstermiş ve kimi iftiracları bu sebepten cezalandırmıştır. Devletin zina edenlere karşı tutumu, ekseriyetle suçluların sürgüne gönderilmesi yönündedir. Bursa ve Kıbrıs, sürgün için en çok tercih edilen yerlerdendir. İstanbul'a geri dönmek isteyen suçlulara ise mahallenin en muteber kişisi olan imamdan ıslah olduklarına dair onay alma şartı koşulmuştur. Tüm bunlara ek ola-

rak yazar, mahkeme kayıtlarında zina ile fuhşun ayırt edilemeyecek şekilde yer aldığını belirterek bunun önemli bir ayrıntı olduğuna dikkat çekmektedir.

Osmanlı hukuk sistemi, esnek olması ve çoklu yapı arz etmesi sebebiyle birçok müsteşrik tarafından keyflikle itham edilmiştir. Oysa yazarın da belirttiği gibi müsteşriklerin bu tutumları Osmanlı hukuk sistemini yeterince anlayamamaktan ileri gelmektedir. Avrupalı bir gezgin tarafından 1749 yılında yazılmış olan bir mektup, Batıda benimsetilmeye çalışılan çarpık Osmanlı imajını gözler önüne sermektedir; "...İşkence ve gad-dar cezalandırmalara Türkler arasında hiç rastlamadım. Bize her gün uygulandığı öğretilen kazığa oturma cezasını ise ne gördüm ne de duydum." (s.157) Osmanlı'da gayrimüslimler, yargı hususunda özerkliğe sahiptirler. Zarinebaf, Yunan Ortodoksların ve Yahudilerin özellikle evlenme ve boşanma işlemlerinde kadının haklarının korunması ve lehine karar alınması sebebiyle İslam şeriat mahkemelerini tercih etmelerini, bu konudaki özgürlüklerine bir dayanak olarak sunmaktadır. (s. 147)

Sonuç olarak, kitabın akademik anlamda doyurucu olmakla beraber, genel okuyucunun da ilgisini çekebilecek bir üsluba ve içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Fakat kitabın bazı temel tezlerini yeterince ispatlayamadığı ya da çeşitli argümantasyon sıkıntısı çektiği de görülebilmektedir. Örneğin, Avrupa'nın büyük şehirleriyle İstanbul'un suç ve ceza konularında paralellik gösterdiği iddiası, ikna edici ölçüde desteklenememiştir. Bilakis, bu tezin ispatı için verilen örnekler, benzerliklerin değil, farklılıkların varlığına dayanak oluşturmaktadır. Osmanlı'nın 18. yüzyılda gerçekleştirdiği bir düzenlemenin, İngiltere'de 15. yüzyılda uygulanmış olması iki devlet arasındaki uzak ve farklı iki dönemi işaret ettiğinden düzenlemede bir örneklik ve benzerlik ilişkisinden söz etmek teknik açıdan olanaksızdır. Zira olguları tarihsel bağlamlarında ele almak, tarih ilminin gereklerindedir. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin bir şeriat devleti olduğunu kabul eden yazar, İslam hukukunda var olagelen kısas, had cezaları ve tazir cezaları ayırımına değinmemektedir. Oysa Osmanlı ceza sisteminde, sözkonusu ayırımın önemi büyüktür. Cezaların farklı dönemlerde farklı şekillerde uygulanması da bu bağlamda anlaşılabilir. 18. yüzyılı anlarken, 17. ve 19. yüzyıllarla yapılacak kıyaslamalar, dönemi anlamada yardımcı olmanın ötesinde hukuk ve ceza sisteminin değişimini açıkça gösterebilir. Ancak, bu tür mukayeselerin kitapta yeterince yer aldığını söylemek güç. Dolayısıyla yazarın bütüncül bir bakış açısına ulaşamadığı söylenebilir.

Kitap, Osmanlı'yı her alanıyla tanımının günü anlamlandırmada ne kadar önemli olabileceğini göstermesi açısından değerli bir çalışmadır. Geçmişin kusursuz olmadığı gerçeğini kabul ettirebilmesi ve öz eleştiriye kapı aralaması da kitabı farklı kılan özellikler arasındadır. Eserin en yakın zamanda Türkçeye çevrilmesi Osmanlı hukuku ve sosyal tarih çalışmaları için bir kazanım olacaktır.